

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDEKİ HUKUK TERİNOLOJİSİ SÖZLÜKLERİNİN DİL ANALİZİ (1900-2006)

LINGUISTIC ANALYSIS OF DICTIONARIES OF LEGAL TERMS (1900-2006)

Metanet Hacıyeva

Azerbaycan Tıp Üniversitesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4936-2552>

ÖZET

Çağdaş Azerbaycan dilinin söz varlığında hukuk terimleri önemli bir yer tutmaktadır. Hukuki terimler, dilimizin terminolojik dağarcığının gelişimi ve iyileştirilmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve köken kaynakları, gelişim ölçeği, ayrıca leksikal ve anlamsal özellikler açısından büyük ilgi uyandırmaktadır. Hukuk terimleri çok eski olmasına rağmen üzerine yapılan çalışmalar dilbilimin son dönemlerine kadar uzanmaktadır.

Hukuki terimlerin dilsel açıdan incelenmesi önemli bir rol oynar. Hem pratik açıdan büyük öneme sahip olan bu çalışma, genel ve özel sektör sözlüklerinin hazırlanmasında, aynı zamanda bilgilerin otomatik edinimi ve bilgisayarlaştırılmasında da büyük bir rol oynamaktadır.

Makalede, hukukun çeşitli dallarıyla ilgili adalet ve savcılık makamlarının faaliyetlerinde geniş kullanılan terimlerin Rusça-Türkçe-Azerbaycan Türkçesi eşdeğeri sunulmaktadır. Bu sözlüğün en niteliksel yönü, 1960 yılında yayınlanan ““Rusça-Azerbaycanca kısa hukuk sözlüğü”nden farklı olarak, burada diğer dillerden alınan terimlerin kökeninin ve anlamının gösterilmesidir.

Bağımsızlık yıllarında hukuk alanında 1991 yılında Azerbaycan Ansiklopedisinde yayınlanan sözlük, 1000'den fazla makale (kelime, terim) içeren “Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü”dür. Sözlük, yaşamın çeşitli alanlarında çok disiplinli hukuki ilişkilerin kanunla düzenlenmesi hakkında özel bilgi sağlar. Çoğu makale hukuki kavramların ayrıntılı bir analizini sunar. Örneğin, bir iddianın nasıl ve nereye sunulacağı, mahkeme kararına itiraz etme prosedürü ve cezai bir fiilin sorumluluğu hakkında bilgi açık bir şekilde verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: hukuk, dilbilim, terminoloji, sözlük, genel (ortak) kullanılan kelimeler

ABSTRACT

Legal terms occupy an important place in the vocabulary of the modern Azerbaijani language. Legal terms, which have had a significant impact on the development and improvement of the terminological vocabulary of our language, are of great interest from the point of view of sources and methods of origin, scale of development, as well as lexical and semantic characteristics. Despite the fact that legal terms are very old, their study dates back to the latest periods of linguistics.

The study of legal terms from a linguistic point of view plays an essential role. This work, which is of great practical importance, plays a large role in the compilation of general and special industry dictionaries, as well as in the automatic acquisition and computerization of information.

The article provides the Russian-Azerbaijani equivalent of the terms of the acquired right to citizenship in the activities of justice and prosecutorial authorities related to various branches of law. The most qualitative aspect of the dictionary, in contrast to the "Russian-Azerbaijani Concise Legal Dictionary" published in 1960, is an indication of the origin and meaning of the terms borrowed here.

The dictionary published in the Azerbaijan Encyclopedia in 1991 in the field of law during the years of independence is the "Encyclopedic Legal Dictionary", which includes more than 1000 articles (words, terms). The dictionary provides specific information about the regulation by law of multidisciplinary legal relations in various spheres of life. Most articles provide a detailed analysis of legal concepts. For example, clear information is provided on how and where to file a claim, the procedure for filing an appeal against a court decision, and information about liability for a criminal act.

Keywords: law, linguistics, terminology, dictionary, commonly used words

GİRİŞ

Modern zamanlarda terminolojik sözlüklerin oluşturulması Azerbaycan sözlük biliminin gelişmiş alanlarından biridir. Sözlükbilimin tarihinden açıkça anlaşıldığı üzere yaranan filoloji sözlükler terminolojik sözlüğünü oluşturmasının temel dayanağıdır. Terminoloji sözlüklerinin temel görevi dilin özel sözlüğünü (terimleri) tanımlamaktır.

Azerbaycan'da yayımlanan terminoloji sözlükleri

Azerbaycan'da ilk terminoloji sözlük 1907 yılda "Türkçe-Rusça ve Rusça-Türkçe" adıyla Ü.Hacıbeyov tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştır. Sosyo-politik, dini, mali ve hukuki terimler de burada verilmektedir. Burada bir takım terimlerin Azerbaycan Türkçesinde doğru ve tam karşılıklarıyla verilmesi daha çok dikkat çekiyor. Örneğin: təşviqat - "propaganda" (propaqanda), qanun - "zakon"(kanun), mühafizakar - "konservator" (muhafazakar) vb.

1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan'da alan terminoloji sözlüklerinin yayımı hızlanmaya başladı. Yüzyılımızın 20'li yıllarında terminolojiye kök salmış Arapça ve Farsça kelimelere yönelme eğilimi devam ediyordu.

1920 yılında yüksek okullarda, idare ve işletmelerde, yayınevlerinde, gazete ve dergi yazıhanelerinde öğrenciler Rusçadan Azerbaycan diline, Azerbaycan dilinden Rusçaya çeviri işiyle meşgul olan ihtisaslı şahısların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ülkemizde peş-peşe birçok iki dilli terminoloji sözlüğü hazırlanıp yayımlanmıştır.

Azerbaycan'da yayımlanan hukuk terminoloji ile ilgili sözlükler

Çağdaş Azerbaycan dilinin söz varlığında hukuk terimleri önemli bir yer tutmaktadır. Dilimizin terminolojik sözlüğünün gelişmesinde ve ihtisaslaşmasında önemli etkisi olan hukuk terimleri, köken kaynakları, oluşturulma yöntemleri, kullanım kapsamları ve sözcüksel-anlamsal özellikleri açısından büyük ilgi görmektedir. Hukuki terimler çok eski olmasına rağmen incelenmesi dil bilimimizin son dönemlerine denk gelmektedir.

Hukuki terimlerin dilbilimsel incelenmesi çok faydalıdır. Pratik önemi büyük olan bu çalışmanın, genel ve özel alan sözlüklerinin hazırlanmasında, bilgilerin otomatik olarak edinilmesinde ve bilgisayarlaştırılmasında büyük rolü vardır.

Şu ana kadar ülkemizde hukuk alanında 8 sözlük yayımlanmıştır. Bunlardan 4'ü Sovyet döneminde derlenen çeviri sözlükleridir. Bağımsızlık yıllarında bir "Hukuk ansiklopedik sözlüğü", iki iki dilli ve bir çok dilli sözlük derlenmiştir.

20. yüzyılın başında yayınlanan "Hukuk Reformu Sözlüğü" Azerbaycan'da hukuk alanına ilişkin ilk terminolojik sözlüktür. Sözlük 1926 yılında N.Askerov, N.Musabeyov, T.Mahmudov tarafından hazırlanmıştır. Sözlük eski alfabe ile derlenmiştir.

Şunu belirtmek isterim ki, bazı durumlarda sözlükteki terimlerin gereksiz yere çevrilmiştir. Örneğin: Opponent (itiraz eden) - "müariz" olarak veriliyor, bu da Azerbaycan Türkçesi için anlaşılabilir değil. Opponent latince bir kelimedir, "itiraz eden (karşı çıkan)" anlamına geliyor. "Batı Avrupa kökenli ödünç alınan kelimelerin açıklanmalı sözlüğü"nde bu kelime "bir tartışma, anlaşmazlıkta, polimikte ve diğer zamanlarda birinin fikrine karşı çıkan veya onu çürüten kişi" anlamında verilmektedir (Cafarov, 2001: 168).

Görüldüğü üzere Azerbaycan dilinə tercümede opponent (muhalif) tabirini kısa şekilde kullanmak mümkün değildir. Terimin kısa ve dakik anlamını ifade etmek mümkün değilse, terimin alındığı dilde olduğu gibi verilmesi gerekir. Bu nedenle, opponent kelimesinin alındığı dilde olduğu gibi kullanılması gerekmektedir.

Sözlükte verilen orqan (organ) – "orqan, üzv (organ, üye)" anlamına gelen tıbbi bir terim olarak çevrilmesi yanlıştır. Çünkü alan terminoloji sözlüğünde her terimin ait olduğu alanı kapsamaması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında orqan (organ) hukuki bir terim olarak "yönetim(idare)" olarak çevrilmesi gerekmektedir.

Sözlükte hem tek tek terimler, hem de terim-kelime kombinasyonları şeklinde kullanılan terimler bulunmaktadır ki, bu terimlerin büyük çoğunluğu kalka etme (direkt çevirme) yolu ile yaranmıştır. Burada verilen bazı terimler-kelime kombinasyonları neredeyse şimdi de küçük değişiklik yapılarak kullanılmaktadır. Örneğin: приговора по процессуальным нарушениям – "usulen mahkeme kanununun ihlaline dayalı olarak kararın iptali" olarak belirtilir (Hukuk reformları sözlüğü, 1926: 109). Ancak hukuk terminolojisinde bu terim-kelime birleşiminin çevirisi "mahkeme kanununun ihlali nedeniyle hükmün geri alınması" olarak kullanılmaktadır.

Определение меры наказания – "Ceza miktarının belirlenmesi" (Hukuk reformları sözlüğü, 1926: 103) şu anda "ceza süresinin belirlenmesi" olarak değiştirilerek kullanılmaktadır.

Оправдать – "beraatine hüküm vermek" (Hukuk reformları sözlüğü, 1926: 102) teriminin çevirisini "beraat kazandırmak" olarak verilmesi daha uygundur ve Rusça-Azerbaycanca sözlüğünde de bu şekilde verilmektedir (Rusça-Azerbaycanca sözlük, 1983: 309).

Bazı eksikliklere rağmen sözlüğün pek çok olumlu yönü vardır ve onun ilk terminoloji sözlüğü olduğu ve derlenmesinin üzerinden neredeyse bir asır geçtiği dikkate alındığında sözlüğün oldukça önemli ve değerli olduğu düşünülebilir.

E.İ.İbrahimov, A.Khanjanbeyov tarafından derlenen "Rusça-Azerbaycanca kısa hukuk sözlüğü" 1960 yılında ADU-Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Sözlük alfabetik sıraya göre 5000 kelime ve kelime öbeği içerir. Bu sözlüğün hazırlanması o dönem için hukuki terimlerin toplanması ve incelenmesi açısından oldukça önemlidir.

Sözlük sadece çeviri niteliğinde olup, kısa da olsa ödünç alınan herhangi bir terimin açıklaması yoktur. Örneğin: наследник – "verese (varis)" (Kısa Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 1960: 79), арестант – "məhbus, dustaq (tutuklu, mahkum, tutsak) (Kısa Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 1960: 9), авария – "toqquşma, qəza (çarpışma, kaza)" (Kısa Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 1960:5), анкета – "anket, şəxsi vərəqə (anket, kişisel form)"

(Kısa Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 1960: 8) vb. Burada temel olarak en sık kullanılan hukuki terimler gösterilmektedir, ama tüm alanı kapsamamaktadır. Sözlük ülkemizde hukuk alanında yayımlanan üçüncü sözlüktür. Ancak bu sözlükte öncekilerden farklı olarak kelimelerin Kiril alfabesiyle Azerbaycan Türkçesinde karşılığı verilmiştir. Sözlükte ödünç alınan kelimelerin kökenini gösterilmemiştir.

Gasimov M.Ş şöyle yazıyor: “Terminolojik sözlüklerde şu veya bu terimin aslen hangi dile ait olduğunu, nasıl telaffuz edildiğini vb. belirten notlar vermek mümkündür; hatta gerekirse tam veya kısmi transkripsiyonunu vermek gerekir. Böyle bir prensip, sözlüğü kullananların işini kolaylaştırmaktır”.

Azerbaycan SSR İlimler Akademisi 1961 yılında Felsefe sektörünün hukuk departmanı tarafından M. Khalafov, İ. Salimov, A. Babayev ve Z. Gasimov'un hazırladığı “Hukuk Terimleri Sözlüğü”nde 3600 terimin çevirisi yer alıyor.

Burada hukukun çeşitli alanlarıyla ilgili yargı ve savcılık organlarının faaliyetlerinde vatandaşlık hakkı kazanmış terimlerin Rusça'dan Azerbaycan Türkçe'sine tercümesi (çevirisi) sunulmaktadır. Sözlüğün en niteliksel yönü, 1960 yılında yayımlanan "Rusça-Azerbaycanca kısa hukuk sözlüğü"nden farklı olarak, burada diğer dilden alınan terimlerin kökenini ve anlamını göstermesidir.

Sözlüğün olumlu yönünün yanı sıra bir takım eksiklikleri de var: 1) bunlar hukuk alanına ait olmayan terimlerin ve genel kelimelerin verilmesi; 2) dilimizde karşılığı olan terimlerin yanında o terimin alındığı dilde olduğu gibi yan yana verilmesidir.

Çoğu durumda, sözlükte hukuka ait olmayan ortak genel kelimeler terim olarak listelenir. Örneğin: год “il (yıl)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 43), интерес – “maraq (merak)”, квартира – “mənzil (apartman)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 92), большинство – “çoqluq (çokluk)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 25), ложь – “yalan”, кровь – “qan (kan)”, напиток – “içki”, отдых – “istirahət (dinlenme)”, охота – “ovlamaq (avlamak)”, вопрос – “sual (soru)”, образец - “nümünə (örnek)”, вещать – “asmaq (asmak)”, заведомо – “bilərək (bilerek)”, реки - “çaylar (nehirler)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 217), ремонт – “təmir (onarım)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 217).

Sözlük her ne kadar hukuki terimler sözlüğü olsa da diğer bilim dallarına ait terimleri de içermektedir. Örneğin: лотерея - iqtisadi terim (ekonomik terim – piyango), разорение - “iflas, müflisləşmə (her şeyini kaybetme)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 209), мечеть – “məscid (cami)”, имам – “imam”, ислам – “İslam”, шейх – “şeyх (şeyh)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 278) din terimleri veya термин – “termin (terim)”, терминология – “terminologiya (terminoloji)” (Hukuki terimler sözlüğü, 1961: 257) vb. dil bilimi ile ilgili terimler yanlış olarak sözlükte yer almıştır.

Sözlükte terimlerin tek anlam içermesine çok az önem verilmektedir. Rusça bir terimin karşısına (önüne) Azerbaycan Türkçesinde bir kaç anlamlı kelime – terim yazılmaktadır. Örneğin: обжалование – “şikayət etmə, şikayət vermə (şikayət etme)”, обладатель – “sahib, malik olan (sahip, malik olan)”, облага - “dövlətmə, tuthatut (devretme)”, правильный – “doğru, düzgün”, Azerbaycan Türkçesinde veya herhangi bir dilde verilmiş olsalar bile terminolojik sözlüklerde bunlardan kaçınmak, terimin o uzmanlık alanı için ifade ettiği tek anlamı bulup vermek gerekir.

Yukarıda belirtilen eksikliklere rağmen "Hukuk Terimleri Sözlüğü" hukuk ve onunla ilgili alanlar açısından oldukça önemlidir.

Ülkemiz bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan, Uluslararası hukukun öğeleri ile ilişkilerin kurulması, onların ayarlanması və kalkınmasına yönelik bazı çalışmalar yapıyor. Dünyanın çeşitli ülkeleriyle diplomatik ilişkilerin kurulması BMT, onun kurumları ve diğer uluslararası kuruluşlarla daima yakın işbirliği yapılması ülkemizin nüfuzunun artmasına katkı sağlamıştır. Elbette ki, bunların bağımsız devletimizin dış politika çizgisini gerçekleştirmeye yönelik diplomatik faaliyetin mantıksal devamı olduğunu söylemeye gerek yok. Uluslararası ilişkiler genişledikçe hukuki terimlerin Azerbaycan diline akışı da önemli ölçüde hızlandı. Bu terimlerin akışı, terminolojik sözlüklerin çoğalmasıyla ortaya çıkıyor.

Bağımsızlık yıllarında hukuk alanında yayınlanan sözlük, 1991 yılında Azerbaycan Ansiklopedisinde yayınlanan "Hukuk Ansiklopedisi Sözlüğü"dür ki, burada 1000'den fazla makalenin (kelime, terim) yer almıştır. Sözlükte yaşamın çeşitli alanlarıyla ilgili çok alanlı hukuki ilişkilerin mevzuat düzenlemesine ilişkin spesifik bilgi verilmektedir. Makalelerin çoğu hukuki kavramların ayrıntılı bir analizini sunmaktadır. Örneğin, iddia ərizəsi (dava dilekçesinin) nasıl ve nereye verilmesi gerektiğini, məhkəmə qətnamələrindən şikayət verilməsi qaydası (mahkeme kararlarına itiraz etme prosedürü), cinayət əməlinə görə məsuliyyət (ceza bir eylemin sorumluluğu) konusunda net bilgiler sağlanmıştır. Sözlüğün büyük bir kısmı yasallık sorunlarına, anayasal güvenceler de dahil olmak üzere vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine ve bu hakların korunmasına ayrılmıştır. Ayrıca sözlükte devlet ve hukuk teorisi ile uluslararası hukukun önemli konuları hakkında bilgi verilmektedir.

"Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü"nde Azerbaycan dilinde hukuk terminolojisinin geliştirilmesine dair tekliflere de değinilmiştir. Burada terminolojik nitelikte, yani çeşitli hukuki kavramları yorumlayan makaleler var. Ansiklopedik bir sözlüğün özelliklerini dikkate alan bu yayında bireysel kişiliklere ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Ancak Sovyet döneminde kullanılan sözlükte bağımsızlıkla ilgili bazı terimler şu anda dilimizde kullanılmamaktadır. Örneğin: Ali Sovet (Yüksej Sovyet) - "Milli Meclis" (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 37), ölüm cəzası (idam cezası) - "ömürlük həbs (müəbbət hapis)" gibi terimler karşılıkları ile değiştirildi.

Sözlükte verilen bazı terimler bağımsızlıkla ilgili olarak neredeyse hiç kullanılmamaktadır:

Qızıl Ulduz (Altın Yıldız) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 101)

SSRİ hökumətinin qərarlar külliyyatı (SSCB hükümetinin kararları toplusu) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 416)

SSRİ-nin ictimai quruluşu (SSCB'nin sosyal yapısı) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 416)

Sosialist qanunçuluğu (Sosyalist mevzuat) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 390)

Sovxoz (Devlet çiftliği) (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 381),

Sovyet quruculuğu (Sovyet kuruluşu) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 380)

SSRİ parlamenti qrupu (SSCB Parlamentosu Grubu) - (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 413)

Bazı terimler olduğu gibi kullanılmaktadır, ancak kanunlarda bazı değişiklikler yapıldığı için terimin açıklığa kavuşturulmasında (netleştirilmesinde), bu dile uyarlanması için de bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir. Mesela: konstitusiya (anayasa), torpaq məcəlləsi (arazi kanunu) (Ansiklopedik hukuk sözlüğü, 1991: 445).

Genel olarak devlet ve kanun yapılandırma alanındaki gelişen önemli değişikliklerin hepsi: Örneğin ülkemizin adı, devlet bayrağının değişmesi (yani yıldız, çekiç değil yıldız, ayın rengiyle ilgili) Bayrağın), emekli maaşları hakkında, kanunlar toplusu vb. göz önüne alınarak "Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü"nün revizyonunun yapılması önemlidir.

Bağımsızlık döneminde yayınlanan ikinci sözlük ise R. M. Garayev'in 2000 yılında derlediği "Rusça-Azerbaycanca Hukuk Sözlüğü"dür. Burada 15.000'den fazla hukuki terim ve terim-kelime kombinasyonu listelenmektedir. Bu sözlüğün bağımsızlık döneminde yayınlanan ilk terminoloji sözlüğü olduğunu unutmayalım. Sözlük esas olarak çeviri niteliğindedir. Ancak, burada açıklamalı sözlük unsurlarına da rastlıyoruz. Onlar da esasen Latince dahil olmak üzere yabancı dillerden Rusçaya aktarılan terimlerdir. Örneğin, sözlükte beynəlxalq hüquqa (uluslararası hukuk), konstitusiyaya hüququna (anayasa hukuku), inzibati hüquqa (idare hukuku), cinayət hüququna (ceza hukuku), cinayət prosessual hüquqa (ceza muhakemesi hukuku), mülki hüquqa (medeni hukuk), kriminalistikaya (kriminoloji) vb. ilgili terimler açıkça tanımlanmıştır. Örneğin:

Демагог - demaqoq (demagog) “şu veya bu hedefe ulaşmak için sahte vaatlerde bulunan, gerçeği çarpıtıran kişi” (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 50)

Декрет - dekret (kararname) “herhangi bir konuda kanun hükmünde olan yüksek otoritenin genel veya özel nitelikteki normatif işleminin adıdır” (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 49).

Аттестация – attestasiya (tasdik) “1) bir çalışanın bilgi ve beceri düzeyinin belirlenmesi; 2) Çalışanın niteliğinin belirlenmesi” (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 16)

Алтернат – alternat (alternatif) “uluslararası hukukta sözleşme metninin taraflarca sırayla imzalanmasını düzenleyen bir kuraldır” (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 13)

Интерпол - İnterpol “bireysel devletler tarafından suça karşı ortak mücadele amacıyla oluşturulmuş uluslararası bir kuruluştur” (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 80).

Sözlüğün birçok olumlu yanı var, ama bununla birlikte bir takım eksiklikleri de var. Şöyle ki, sözlükte hukukla ilgili olmayan Оргия – “Orqiya (Orji)” olarak çevrilmiş ve birinci anlamıyla “antik Doğu Yunan ve Roma tanrıçaları onuruna düzenlenen özel gizli dini ayinler ve kutlamalar”, ikinci anlamıyla ise “zevk şenliği, sefahat” gibi açıklanmış kelimelere rastlanıyor. Kanaatimizce böyle bir terimi her iki anlamda da hukuk terimi olarak adlandırmak yanlıştır. Ayrıca hukuk alanına ait olmayan Аллах - Allah, ислам - İslam (7. yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan dünya dinlerinden biri (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 81)) gibi dini terimler, Евразия – Avrasiya (Avrasya) (Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü, 2000: 61) gibi coğrafi terimler de sözlüğe dahil edilmiştir.

Çok dilli terminolojik sözlükler genellikle üç veya daha fazla dildeki terimleri kapsar. Şu ana kadar yayınlanan çok dilli terminoloji sözlüklerin kelime hazinesi çoğunlukla uluslararası iletişime uygun görülen dillerden biri olan Rus dili ve ulusal dili temel alınarak oluşturulmuştur. Bu tür sözlüklerde hangi dil terimlerinin ilk sırada, hangi dil terimlerinin ikinci, üçüncü vb. sırada yer aldığı ise karçıya koyulan amaçla ilgilidir.

Hukuk alanındaki ilk çok dilli terminoloji sözlüğünün 2004 yılında A.İbrahimov tarafından tertiplenen “İngilizce-Rusça-TürkçeAzerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü” olduğunu belirtmek gerekir.

M. Gasimov çok dilli terminolojik sözlükler hakkında şöyle yazıyor: “çok dilli terminolojik sözlükler daha çok çeviri özelliğine sahiptir. Ancak terminolojik sözlükler terim niteliğindeki sözcükleri çevirdiği halde, çeviri sözlükleri daha genel sözcükleri çevirir”.

Bu sözlükte hukuk alanıyla ilgili terimlerin dört dilde (İngilizce, Rusça, Türkçe, Azerbaycanca) karşılığını kolaylıkla bulmak mümkündür. Ayrıca sözlük geniş kapsamlıdır, 7 bine kadar terim ve kelime kombinasyonunu içeriyor. Sözlükte hukukun çeşitli alanlarıyla - uluslararası hukukta,

diplomatik ilişkilerde ve savcılıkların pratik faaliyetleriyle ilgili kullanılan terimler yer almaktadır.

Bazen genel anlam içeren kelimeler de sözlüğe dahil edilmiştir. Örneğin: sadə (sade) (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004: 208), nisbətən (göreceli) (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004: 185), əksinə (karşıt) (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004: 204), alim (bilim adamı) (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004: 203) vb. Terminoloji sözlüğü terimleri açıklayan bir sözlük olduğundan burada genel anlamlı kelimeler vermek doğru değildir.

Çoğu durumda, sözlükte kelime dağarcığının gereksiz yere tekrarlanmasına rastlıyoruz. Yani İngilizcedeki tamamen aynı veya benzer terimler (kelimeler) üç dilde de (Rusça-Türkçe-Azerbaycanca) aynı anlama gelmekte ve aynı seslenmesine rağmen defalarca tekrar verilmiştir.

Örneğin:

İngilizce	Rusça	Türkçe	Azerbaycan Türkçesi
Leader	лидер	önder	rəhbər (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:138)
Leader	лидер	önder	rəhbər (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:139)

Şunu da unutmayalım ki, iki terimin tekrarı muhtemelen mekanik bir hatadır. Çünkü dört dilde hiçbir değişiklik yapılmadan aynı anlama gelen bir terimin verilmesi kanaatimizce doğru değildir.

Veya:

İngilizce	Rusça	Türkçe	Azerbaycan Türkçesi
Policy	политика	siyaset	siyasət (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:173)
Politics	политика	siyaset	siyasət (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:173)
Libertas	свобода	özgürlük	azadlıq (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:141)
Liberty	свобода	özgürlük	azadlıq (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:141)

Bu terimlerin sonundaki "y" eki, modern İngilizcede soyut isim oluşturan bir ektir. Bildiğimiz şekliyle soyut isimin çoğul eki yoktur. Ancak Eski İngilizcede "as" eki, yalın durumda ismin çoğul eki olarak kabul edilmiştir (Canon, 1990:79).

İngilizce	Rusça	Türkçe	Azerbaycan Türkçesi
Occupancy	оккупация	işgal	işgal (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:159)
Occupation	оккупация	işgal	işgal (İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü, 2004:159)

gibi gösterilmesi tamamen yanlıştır, çünkü occupancy bambaşka bir anlamı var. İngilizce-Azerbaycanca çeviri sözlüğünde occupancy - 1) kiralama, geçici mülkiyet; kiralık alan; 2)

kiralama süresi, kullanım süresi; 3) bir yerin tutulması (bölgenin, arazinin) anlamına gelir. (İngilizce-Azerbaycanca sözlük, 2003: 1003)

Occupation - kelimesinin sözlükte beş anlamı vardır, ancak dördüncü anlamı hukuk alanına daha yakındır. Şöyle ki, burada occupation – işgal, gassetme (toprağı, arazini); işgal dönemi (çoğunlukla II. Dünya Savaşı ile ilgili) anlamına geldiği belirtilmiştir. (İngilizce-Azerbaycanca sözlük, 2003: 1003)

Bazı eksikliklere rağmen sözlükte yer alan terimlerin doğruluğuna, mümkün olduğu kadar her terimin bir terimle karşılığının verilmesine, eş anlamlıların ortadan kaldırılmasına, terimlerin sade ve kısa (özlü) olmasına bilhassa özen gösterilmiştir.

Genel olarak sözlük, hukuk sahası ile ilgilenen uzmanlar, Rusça, Türkçe ve bilhassa İngilizceden Azerbaycan Türkçesine hukuki bilimsel literatürü, ders kitaplarını ve ders müfredatını çeviren çevirmenler için çok önemlidir.

SONUÇ

Terminolojik sözlüklerin incelenmesi, sadece sözlükbiliminin gelişmesi tarihinin çalışması açısından değil, genel olarak dilimizin kelime dağarcığımızın geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi sürecinin araştırılması açısından da önemlidir. Genel olarak farklı dillerde terim oluşturma sürecinde bir takım hatalar gözlenmektedir ve bu da terminoloji sözlüklerine şu veya bu şekilde yansımaktadır.

İki dilli terminoloji sözlükleri ana dile ilişkin sözlüğünü hazırlarken iletişim araçlarında (televizyon, sosyal media), modern bilimsel ve teknik literatürde, ders kitaplarında ve ayrı belgelerde geliştirilen ve sabitlenen terimler kullanılmalıdır. Sözlükte yer alan terimler rastgele olmamalıdır. Mevcut terminoloji sözlüklerindeki karakteristik kusurlar şu şekilde gösterilebilir:

- a) bazı durumlarda amaçlanan alanın terimleri sözlüklerde tam olarak yer almamaktadır;
- b) sözlüklerde aynı zamanda aslında terim olmayan genel sözcükler de yer almaktadır;
- c) diğer dillerden alınan kelimelerin Azerbaycan diline tercümesi doğru tanımlanmamıştır;
- d) bazen bu veya diğer kavramları ifade etmek için Azerbaycan dilinin sözlüğünde hem yabancı dile, hem de Azerbaycan diline ait terimler paralel olarak kullanılmaktadır;
- e) sözlüklerde bazı terimler için belirli bir karşılık tanımlanmadan onların içerikleri birkaç kelimeyle açıklanır.

Yukarıda belirtilen tüm eksikliklerden kaçınmak amacıyla, terminoloji sözlüklerinin derlenmesinde aşağıdaki ilkelerin temel olarak kullanılmasının uygun olacağı unutulmamalıdır:

- 1) Terminoloji sözlüklerinde alanın terminolojisi tam olarak kapsanmalı;
- 2) Avrupa dillerinden Azerbaycan diline Rus dili aracılığıyla aktarılmış ve halihazırda hakim olunmuş terimler, sözlüklerin Azerbaycan dili bölümünde değiştirilmeden verilmelidir;
- 3) Yabancı dile ait herhangi bir terimin Azerbaycan dilinde karşılığı varsa o karşılığın kullanılması zorunludur. Aksine, eğer hazır bir karşılığı yoksa veya yaratılması mümkün değilse, o zaman terim sözlüklerin her iki kısmında da değişmeden veya biraz değiştirilerek yer almalıdır.

Son zamanlarda sözlükbilimi çalışmalarına büyük önem verildiğini belirtmek gerekir. Bu alan teorik olarak gelişmekte ve alanlara yönelik terminolojik sözlüklerin yayınlanması hızlanmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ansiklopedik hukuk sözlüğü. (1991). Bakü.
2. Cafarov R.C. (2001) "Batı Avrupa kökenli alınan kelimelerin açıklayıcı sözlüğü". Bakü, Nurlan.
3. Canon. (1990). A history of the English language. Oxford, p. 79.
4. Gasımov. M. (1978). Çok dilli terminoloji sözlüğü. Komünist, Bakü, 18 Şubat.
5. Hukuk reformları sözlüğü. (1926). Bakü.
6. Hukuki terimler sözlüğü (1961). Bakü.
7. İngilizce-Azerbaycanca sözlük. (2003). Bakü, Kismet.
8. İngilizce-Rusça-Türkçe-Azerbaycanca hukuk terimleri sözlüğü. (2004). Bakü.
9. Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü. (2000). Bakü.
10. Rusça-Azerbaycanca sözlük. (1983). Bakü, II c.
11. Касымов М.Ш. (1988). Принципы составления двуязычных терминологических словарей. Теория и практика научно-технической лексикографии. Сб. статей, М., Русский язык, стр. 163-169.
12. Kısa Rusça-Azerbaycanca hukuk sözlüğü (1960). Bakü, ADU Yayınevi.